

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem egyetemtörténeti gyűjteménye

A 18. századtól az egyetemi oktatás szerves részét képezték a szemléltetőeszközök, amelyeknek használói, gyarapítói ezeket egy idő után gyűjteményekbe szervezték. Az első egyetemi gyűjtemények közé a botanikus kertek, azaz a növénygyűjtemények tartoztak. Hazánk első botanikus kertje a Királyi Magyar Tudományegyetemen (ma Eötvös Loránd Tudományegyetem) jött létre 1771-ben, két évvel az orvostudományi kar létrejötte után. Ezt megelőzően azonban már 1753-tól működött az egyetemen a történeti és régészeti oktatásban használt éremgyűjtemény, később pedig több természettudományi gyűjtemény (ásványtár, herbárium) is megalakult.

Az egyetem életével kapcsolatos és az egyetem történetére vonatkozó emlékeket azonban csak később kezdték el gyűjteni. Magyarországon a 18. század végén, a jezsuita történetírók munkáinak hatására jelent meg a kritikai történetírás, amely igen nagy hangsúlyt fektetett a történelem forrásaira. A 19. században ezeket a forrásokat már szisztematikusan gyűjtötték, egyre nagyobb gondot fordítottak nemcsak a levéltárakra, de a tárgyi emlékek őrzésére is. Kezdetben írott és tárgyi emlékeket együtt tárolták: az 1802-ben létrejött Széchényi Könyvtárnak még a későbbi Nemzeti Múzeum alapgyűjteményét képező éremtár is része volt. Vidéken, szinte minden megyében megalakult egy történelmi és régészeti társaság, amelyből a 20. század folyamán létrejöttek a megyei múzeumok és könyvtárak.¹ Így tehát szinte természetes folyamatnak mondható, hogy az egyetem történetére vonatkozó források intézményes gyűjtése is megkezdődött.

1911-ben Békefi Remig, a Bölcsészettudományi Kar dékánja vetette fel egy Tudományegyetemi Múzeum létesítést, amelyben okleveleket, pecséteket, anyakönyveket, érmeket, különféle tárgyakat és eszközöket gyűjtenének. Az indítványt minden kar megtárgyalta, és helyeselte, megvalósítására azonban mégsem került sor.² A tárgyi relikviákat továbbra is gyűjtötték, az Egyetemi Könyvtár adott helyet számukra. Az egyetem történetére vonatkozó emlékekből a 20. század folyamán több kiállítást is rendeztek, általában egyetemi évfordulók alkalmából.

Az első egyetemtörténeti kiállítás 1935-ben az Egyetemi Könyvtárban nyílt meg. Az egyetem 300. évfordulójának megünneplésére fényes keretek között

1 Voit Krisztina: A magyar közgyűjteményrendszer történetének vázlata a századfordulótól 1949-ig. = I. Magyar Könyvszemle, 108. évf. 1992. 1.sz. 23–43. p.

2 ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Egyetemi Levéltár 8.a.15. (Bölcsészettudományi Kar ülésének jegyzőkönyvei) 1911. március 31.

került sor. Az ünnepségsorozat szeptember 26-án kezdődött. Közel kétszáz külföldi meghívott vendég részvételével Kornis Gyula rektor nyitotta meg a jubiláris egyetemi kiállítást. A kiállítás elkészítésére korábban bizottságot hoztak létre, amelynek tagjai Szentpétery Imre, Angyal Pál, Tangl Károly és Balogh Ernő voltak. A kiállításon elsősorban levéltári anyagot mutattak be: az egyetem és a karok alapítóleveleit, egyetemi anyakönyveket, szigorlati jegyzőkönyveket, valamint kiemelkedő tanárok kéziratait. A kiállítás a jubileumi év végével bezárt.³

Az 1935. évi egyetemtörténeti kiállítás

3 A kiállításról: A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem alapítása 300 éves évfordulójának jubileumi emlékkönyve. Szerk.: Kornis Gyula. Budapest, 1936. 30–32. p. A kiállítás katalógusa csak francia nyelven jelent meg: Catalogue de l'exposition jubilaire de l'université royale Hongroise Pierre Pázmány de Budapest. Budapest, 1935.

A második világháború után, 1956 februárjában merült fel újra egy egyetemi múzeum létrehozásának terve, amelyet az Egyetemi Könyvtár épületében helyeztek volna el.⁴ 1956. október 18-án az egyetemi rektorhelyettes körlevélben adta tudtul, hogy az egyetem vezetése elhatározta: „*egyetemi múzeum létesítését, az egyetem történetével való szervezett foglalkozást, valamint ... az egyetem történetére vonatkozó írásos és tárgyi dokumentumok feltárását és megőrzését.*”⁵

A tervezet végrehajtását az 1956 november elején bekövetkező események színtették, ugyanis az Országos Levéltárban egy bombatalálat következtében elpusztult az egyetem megőrzésre átadott iratanyaga.⁶ Ez arra ösztönözte az egyetemi vezetést, hogy saját maga felügyelje történeti emlékeinek gyűjtését és védelmét, azaz egyetemi levéltárat és múzeumot hozzon létre. Mind a levéltár, mind a múzeum szervezése megkezdődött, 1957. október 25-én a rektori tanács külön bizottságot küldött ki az Egyetemi Múzeum létrehozásával kapcsolatos tervek elkészítésére.⁷ A bizottságba minden kar delegált képviselőket, és működése sikeres is volt, mert 1958. július 11-én a Művelődésügyi Minisztérium hozzájárult, hogy a levéltár megalapításával együtt egy múzeum is létrejöjjön. Azonban míg a levéltár megkapta a működési engedélyt, a múzeum megalapítására csak abban az esetben adtak volna engedélyt, ha az előfeltételek (helység, raktár, tároló szekrények, szakemberek) teljesülnek.⁸ Ez nem történt meg, az egyetem muzeális gyűjteménye továbbra is az Egyetemi Könyvtárban kapott helyet, de a levéltár 1958-ban történt létrehozása után kezelése egyre inkább annak a feladatává vált.

1960-ban, az egyetem alapításának 325. évfordulóján egy újabb egyetemtörténeti kiállítást állítottak össze az érdeklődő nagyközönségnek. A kiállítás célja az egyetem történetét az új politikai rendszer kontextusában értelmezni, így nagy hangsúlyt kaptak az 1919. évi események, illetve az egyetemen végzett, a rendszer szempontjából kiemelkedő személyiségek.⁹

4 ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Egyetemi Levéltár 1.a. 11. (Egyetemi Tanács jegyzőkönyvei) 1956. február 10.

5 ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Egyetemi Levéltár 1.c. (Rektori Hivatal iratai) 872-29/1956.

6 Komjáthy Miklós: Tűzvész az Országos Levéltárban. = Levéltári Híradó, 6. évf. 1956. 4.sz. 3–6. p.

7 ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Egyetemi Levéltár 1.c. (Rektori Hivatal iratai) 496/1958.

8 ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Egyetemi Levéltár 1.c. (Rektori Hivatal iratai) 1760/1958.

9 Egyetemi Lapok – Az Eötvös Loránd Tudományegyetem lapja, 2. évf. 1960. 16. sz. (1960. április 16.)

Az 1960-ban megnyitott egyetemtörténeti kiállítás

A kiállítást Székely György történész, rektorhelyettes nyitotta meg, aki huszonöt évvel később, az egyetem alapításának 350. évfordulóján a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatója volt, ezért a jubileumi egyetemtörténeti kiállítást ekkor a Budapesti Történeti Múzeumban rendezték meg. A kiállításon mind levéltári, mind muzeális anyagot bőségesen bemutattak, sőt olyan anyagok is szerepeltek a Nagyszombati Egyetem jóvoltából, amelyeket eddig még Magyarországon nem állítottak ki.¹⁰ Bár a kiállítást a jubileumi év után le kellett bontani, a róla készült fényképekről állandó kiállítást rendeztek be a Szerb utcai épületben 1986-tól.¹¹

A rendszerváltás után az egyetem történetének bemutatása ismét előtérbe került. A gazdasági és társadalmi változásokra és problémákra a társadalom különböző csoportjaiban egyre inkább az identitáskeresés, a személyes és közösségi önazonosság megfogalmazása lett a válasz, így az 1990-as években ugrászszerűen megnőtt a családkutatással és helytörténettel foglalkozók száma. Az egyetemek

10 Trautmann Rezső: Az Elnöki Tanács elnökhelyettesének megnyitó beszéde a kiállításon. = Az Eötvös Loránd Tudományegyetem értesítője, 1984–1985. 43–45. p. A kiállítás katalógusa u.o. 45–50. p.

11 Egyetemi Lapok – Az Eötvös Loránd Tudományegyetem lapja, 28. évf. 1986. 14. sz. (1986. október 6.)

esetében a hagyományok felelevenítése, a múltbeli és jelen értékek bemutatása közösségformáló, összetartó és megtartó erő mind a mai napig. Ennek egyik fontosabb eszköze értékeink, hagyományaink bemutatása az egyetemtörténeti kiállítások alkalmával. Az 1990-es évektől kezdve ezért folyamatosan készültek tervek egy egyetemtörténeti kiállítóhelyre: 1998-ban az Egyetemi Könyvtár épületének felújítása során egy egyetemtörténeti kiállítótermet is létrehoztak,¹² 2005-ben a Trefort-kert E épületébe terveztek kiállítóhelyet, 2011-ben pedig újra az Egyetemi Könyvtárban szerettek volna állandó kiállítóhelyet nyitni. Ez utóbbi kezdeményezést ismét egy egyetemi jubileum indította el, hiszen 2010-ben ünnepelte az egyetem fennállásának 375. évfordulóját. Ez alkalomból az Egyetemi Könyvtárban nyílt egyetemtörténeti kiállítás, de az állandó kiállítóhely létrehozására irányuló tervet a mai napig nem sikerült megvalósítani.

A 2010-ben megnyitott egyetemtörténeti kiállítás

Az előkészítő munkák során, valamint a korábban összegyűjtött tárgyakból azonban létrehozásra került az Egyetemtörténeti Gyűjtemény. A gyűjteménybe főleg az egyetemi reprezentációval és dokumentációval kapcsolatos források, az

12 Magyar Nemzet, 62. évf. 1999. 147.sz. (1999. június 26.)

Numizmatikai anyag

The image displays two sides of a circular commemorative medal. The left side features a profile of Joseph II, facing right, with the inscription 'IUS CAE JOSEPHVS II AVG N THERESA AVG' around the border. The right side shows a detailed architectural drawing of the Hofburg Palace in Vienna, with the inscription 'ARDES REGIT ET NOB IVV CONLE ADISI' around the top border. Below the drawing, there is a Latin inscription: 'BONAE ARTES A SIGISMUNDO ET MARTINO COENIT 1666' and 'BUDAY INQVIT CRAS BELVA TERRORVM EVGATAE AN THERESA AVG DEVOCATAE REG XV'.

A gyűjtemény egyik legszebb emlékérmét 1780-ban verték Mária Terézia megbízásából, az egyetem Budára költözése alkalmából. Az emlékérmét Johann Nepomuk Wirth készítette Bécsben. Az érem kettős mellképe Mária Teréziát és II. Józsefet ábrázolja, míg az érem hátlapján az egyetemnek új otthont adó budavári királyi palota nyugati homlokzata látható, feliratában megemlékezve Zsigmond

és Mátyás királyra, akik szintén Budán alapítottak egyetemeket. Az éremtípusból összesen 800 darab készült arany, ezüst és ón változatban is, de utóbbiból csak egy példány ismert, ez található az Egyetemtörténeti Gyűjteményben.¹³

Falerisztikai anyag

Az Egyetemtörténeti Gyűjtemény falerisztikai anyaga nem nagy, viszont igen fontos egységet képvisel, mert ide kerülnek az Egyetemi Levéltárnak átadott professzori hagyatékokból a különböző kitüntetések. Ezeken kívül pedig számos egyetemi jelvény és kitűző is ebben az egységben került elhelyezésre.

Pecsétgyűjtemény

A pecsétgyűjteménynek nevezett egység kialakítása tervszerű gyűjtés eredménye, jelenleg 300 darabból áll. A tárgyak között megtalálhatóak az egyetem, vagy annak különböző szervezeti egységei által használt muzeális értékű és leselejtezett pecsétnyomók, nedves bélyegzők.

Az egyetem első magyar nyelvű pecsétnyomói, 1848

13 Papp József: Hagyományok és tárgyi emlékek az Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest, 1982. 138–139. p.

Csakúgy, mint az egyházi és uralkodói oklevelek esetében, az egyetemeknek is szüksége volt saját, az autonómiát igazoló pecsétre már alapítása óta, amellyel a kiadott okmányokat hitelesítették. Az egyetem első pecsétnyomói nincsenek meg, azok lenyomatát vagy leírását ismerjük csupán. A gyűjtemény legkorábbi pecsétnyomói az 1770-es években készültek, a különböző egyetemet érintő változások következtében gyakran lecserélték ezeket. Az egyik ilyen jelentős változás például 1848-ban történt, amikor elkészítették az egyetem első magyar nyelvű pecsétnyomóit.¹⁴

Textilgyűjtemény

A textilgyűjtemény alig száz darabos, de igen változatos tárgyak kerültek elhelyezésre benne. Helyet kaptak például különböző, az egyetem által használt vagy az egyetem számára ajándékozott zászlók, terítők, az egyetemi karok felvarrható textil jelvényei és szalagjai, gyászszalagok, de akár a 2007-ben gyártott Tandj Stop feliratú pólók is több színben.

Egyetemi ünnepségeken használt heroldruha, 1930-as évek.

14 Papp József: Hagyományok és tárgyi emlékek az Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest, 1982. 77–83. p.

A gyűjtemény legértékesebb darabjai a rektori és dékáni heroldruhák. Az egyetemi ünnepségen, a pedumokat vivő díszhuszárok első öltözetét Toldy Ferenc rektor megbízásából Than Mór festő tervezte 1871-ben, ezeket 1899-ben Ponori Thewrewk Emíl által tervezett „új herold-ruhával” váltották fel. Az együttesek atillából, csizmanadrágból, csizmából és structoll-forgóval ellátott csákókból és kardból állnak, színnel jelezve, hogy melyik kart képviselik. Ezek mellett az egyetem 300. évfordulójára készülve újabb heroldruhákat is készítettek az 1930-as években. Az öltözetek egyes darabjait még 1951-ben is használták, de az 1960-ban, László Gyula professzor tervei alapján készült ornátusok teljesen felváltották őket.¹⁵

Fényképgyűjtemény

A fényképek mint források igen fontos részét képezik a 20. századra irányuló történeti kutatásoknak. Az egyetemen készült fényképeken keresztül képesek vagyunk a változásokat, az egyetem helyét a városi térben, az egyetemi élet eseményeit és az adott korszak hangulatát bemutatni. Az Egyetemtörténeti Gyűjteményben található fényképek digitális másolata böngészhető az egyetemi repozitóriumban.¹⁶

*Eötvös Loránd (1848–1919) egyetemi tanár és rektor családjával
a pestszentlőrinci villájuk kertjében, 1890 k.*

15 Papp József: Hagyományok és tárgyi emlékek az Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest, 1982. 75–77. p.

16 <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34119> (utolsó elérés: 2020.06.26.)

A gyűjteményt jelenleg 3000 darab papírfénykép és több mint 10.000 darab negatív képkocka (600 filmtekercs) alkotja. A fényképek időben körülbelül 1890 és 2001 között készültek, a II. világháború előtti időszakból 300 darab származik. A raktárban tárolt fényképgyűjteményt egy kisebb digitális gyűjtemény egészíti ki, ugyanis 2001 környékén az egyetemen dolgozó és az egyetemi rendezvényeket dokumentáló fotósok is áttértek a digitális fényképezőgépek használatára. A gyarapítás egyik iránya az egyetemhez köthető, digitálisan keletkezett fénykép-anyag begyűjtése.

A fényképgyűjteményt alkotó képek témája igen változatos, hiszen portrék és csoportképek mellett az egyetem különböző épületeiről és az egyetemen folyó oktatásról is készültek archív felvételek. A hivatalos átadásoknak köszönhetően azonban a gyűjtemény nagy részét a hivatalos eseményekről készült felvételek teszik ki, például a filmtekercsek jelentős része Pályiné Nagy Gabriellától származnak, aki 1988 és 2008 között készítette fényképeit az egyetemen.

Audiovizuális gyűjtemény

Az Egyetemtörténeti Gyűjteményben kialakított kis hang- és filmarchívumban helyett kaptak tanszékvezetői értekezletek és előadások hangfelvételei, az egyetem bemutatkozó filmjei és a különböző ünnepi eseményeken, például tanévnyitókon, doktoravatásokon és konferenciákon készített filmfelvételek.

Képtár és aprónyomtatvány gyűjtemény

Néhány festményt és grafikát őrzünk az Egyetemtörténeti Gyűjteményben, és kialakításra került egy aprónyomtatvány tár is. Ide az egyetem rendezvényeinek szórólapjai, plakátjai, meghívói kerültek be tömegesen, de számos díszoklevél, vagy az egyetemi élettel kapcsolatos dokumentum is fellelhető, például 1870 és 1950 közötti diákigazolványok vagy a századforduló jogász báljainak táncrendjei.

Oktatási segédeszközök

Kevés, az oktatás során használt segédeszköz is bekerült a gyűjteményben. Ezek között vannak térképek, középkori pecsétek gipszmásolatai, mérlegekhez súlyok, kisebb-nagyobb térképek és falitáblák. Néhány hagyatéki anyagot is ide lehet sorolni, hiszen a gyűjteményben megtalálhatóak például Mendöl Tibor (1905–1966) földrajztudós kézzel rajzolt térképei, vázlatai.

Egyedi tárgyak

Az egyedi tárgyaknak nevezett gyűjteményi egységben elhelyezett tárgyak igen változatosak. Jelentős részük az egyetem számára ajándékozott dísz tárgyak látogatások, konferenciák, vagy az alapítás kerek évfordulói alkalmából, de vannak közöttük más egységbe nem sorolható kisebb használati tárgyak is.

Pázmány Péter jezsuita birétuma, 17. század

Ebben az egységben került elhelyezésre relikviaként az Egyetemtörténeti Gyűjtemény egyik legrégebbi tárgya, Pázmány Péter jezsuita birétuma. A birétumot egy középkori misekönyv pergamenlapjaiból állították össze, majd fekete szövetel vonták be.

Milyen tárgyakon keresztül bővíthetjük még ismereteinket az egyetem történetével kapcsolatban?

Természetesen a levéltári anyagokban számos egyetemtörténettel kapcsolatos kutatás alapjait vagy részleteit találhatjuk meg, azonban találhatunk még olyan tárgyakat, amelyek nem, vagy csak kis mértékben kerültek be az Egyetemtörténeti Gyűjteménybe.

Számos olyan dísz tárgy van, amelyet ma is eredeti funkciójában használnak. Például az egyetem több termében is vannak Eötvös Loránd portrék a falakon. Ezek a dísz tárgyak általában nagy értéket képviselnek, így az illetékes szervezeti egységeknél leltárba vannak véve, eredetük kiderítése viszont egyes esetekben szakemberek közreműködését igényli.

A másik nagy csoport az oktató-kutató gyűjtemények. A kötet további tanulmányai számos olyan gyűjteményről szólnak, melynek alapjait a korabeli oktatási és kutatási igények fektették le, a 21. században pedig az egyetemi örökségünk részét képezi.

Rezümé

The university history collection of the Eötvös Loránd University

Various departments of Eötvös Loránd University have established university collections since the 18th century. The management of the university decided in 1911 for the first time that an university museum would also be needed, which would have collected together the unique objects, educational tools, teachers' legacies and publications, and archival materials that could be connected to the university. The idea did not materialize, a change was made by the University Archives established in 1958, the collection of which has included material relics of the university's history of the university. Their planned collection and registration under museum law began in 2008. Currently, the collection includes numismatic material, unique representational objects, photographs, diplomas, audio and film materials, small prints, textiles, seals, teaching tools.

SCHLAY GEORGINA

muzeológus

ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Egyetemi Levéltár

ORCID: 0000-0002-3353-9147

TÓTH KRISZTINA

levéltárvezető

ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Egyetemi Levéltár

ORCID: 0000-0001-7806-4248